

Ibrahim Hasanbegović

ZABORAVLJENI SEOSKI PRIZORI I OBIČAJI

(Odlomci iz rukopisa "Osmo Muhtarov")

Iz neobjavljenog rukopisa pod naslovom "Osmo Muhtarov", u kojem je autor na svoj način, sa dosta autobiografskih elemenata, opisao sudbinu jedne seoske porodice - od početka austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, pa do početka Titove epohe - donosimo kraće inserte o nekim našim zaboravljenim običajima i prizorima, iz seoskog ambijenta u kojem se kreće Osmo Muhtarov, njegov glavni junak.

Iako je svojoj priči pokušao dati literarnu formu, autor je, možda i nehotice stvorio jedan vrijedan dokumentarni materijal i u nje ga bukvalno prenio sve ono što je sam proživio ili upamtio. Ne ulazeći u njene literarne vrijednosti, ocijenili smo da priča zaslužuje pažnju, kao svojevrsno etnološko štivo, koje nam otkriva, do pojedinosti, životne prilike, atmosferu i zaboravljene običaje našeg sela. Uostalom, Osmo Muhtarov, glavni junak ove priče nije izmišljeni, već stvarni lik autorovog djeda, o kojem u ovom rukopisu možemo pročitati jedno toplo ljudsko kazivanje. Uz napomenu da smo, radi autentičnosti, nastojali u što je moguće većoj mjeri zadržati osobenosti autorovog kazivanja, jednog arhaičnog stila i jezika, i uz zahvalnost na ustupljenom rukopisu, donosimo i fotografiju Osme Muhtarovog kao ilustraciju ovog teksta, koju nam je takođe poklonio autor. Naslov i međunaslovi u ovom prilogu su redakcijski. (O.H.)

Žeteoci i prožinjaoci

Osmi Muhtarovom svidio se takmičarski duh u mobama jer teret pretvara u zabavu pa je uvježbao kopanje, žetvu i kosidbu da bi se mogao što prije svrstati među takmičare. Vi-

dio je da u žetvi treba brzina, a on je bio veoma brz, pa se sa rođakom, vršnjakom, dogovori da tu vještinu što prije savladaju i da se uvrste u takmičare.

U žetvi idu po dva takmičara na razolu.

Kad su zakazane velike žetelice u rođaka, oni su se dogovorili da uzmu razo odmah do glavnih žeteoca (prožinjaoca) i da pokažu šta znaju i mogu.

Kad su svi žeteoci došli u njivu, prožinjaoci su pobrojali srpove i odbrojali od dna njive razole i počeli prožinjati. Njih dvojica su uzeli razo do prožinjaoca. Svima je bilo jasno da nešto spremaju. Na početku su oprezno želi da automatizuju pokrete: zahvatanje strvi srpom, zahvatanje strvi drugom rukom, prelamanje preko srpa, pa rezanje. Do jedne trećine njive trajalo to zagrijavanje i automatizovanje pokreta i prožinjaoci su išli ispred njih par koraka. Tada je Osmo rekao rođaku: "Kreni!" Zagnjurili su se u strv i udarili najvećom brzinom. Rukoveti su brzo padale. Muhtar je za njima nalagao strv i motrio kako se radi. Kad su se oni uporedili sa prožinjaocima, prožinjaoci počеше gaziti - jer vide da ne mogu čistom žetvom odmaći. Tad muhtar viknu: "Ustavite, ne gazite hljeba!" Mladići shvatiše da je ta naredba upućena njima, pa smanjiše brzinu i dozvoliše da prožinjaoci idu ispred njih za pola koraka.

Kad su stigli do kraja, uspravili su se i stavili srpove preko ramena. Na svoj četvorici su i gaće i košulje bile potpuno mokre od znoja i zalijepljene uz tijelo. Krenuše prema hladu jabuke, gdje će predahnuti i prožinjaoci, zapjevaše svoju uobičajenu pjesmu, ali im u glasu nije bilo sjaja pobjede.

Poslije se po mobama prepričavao ovaj događaj, pa i u susjednim selima, kako su prožinjaoci nadžnjeli golobradi mladići.

Za užinom batak i srednjaču gurabiju su odnijeli prožinjaoci, a mladići odnijeli slavu pobjede, jer prožinjaoci do mraka nisu mogli

odmaknuti više od pola koraka, koliko su im dozvolili mladići.

Kosidba i kosbaša

Za takmičenje u kosidbi treba više snage i iskustva, pa je Osmo uvježbavao klepanje kose, brušenje belegijom, čuvanje da se ne istupi nepažnjom, radeći sam više godina, a onda je pošao na mobe i počeo odmjeravati snagu sa starijim koscima. U mahali je zakazana veća moba kosaca, na koju je pozvan i Osmo. Kozbaša Agan, krupan jak čovjek, zamjeri s vrha njive kuda će prosjeći prvi otkos i poče... Do njega su se redali ugledniji i stariji poslenici, Osmo je bio negdje u sredini.

U koševini se zna red: da zadnji ne može proći prednjeg, da svi u istom ritmu moraju zamahnuti i udariti kosom i zaći do kraja otkosa. Neki početnici, mladići nisu to ispoštovali, pa se u prvom naoštaju uporediše sa kosbašom. On uspravi kosu, naoštri je, pa se okrenu koscima i reče: "Vidite li onu herlavu vrbu kraj potoka u međi, onde je sljedeći naoštaj, zato naoštrite još jednom." On naoštri još jednom i krenu.

Svi su mislili da se Agan šali jer je do vrbe trebalo pet-šest naoštaja u redovnoj koševini. Kako je vrijeme odmicalo, a Agan nije dizao kose, oni su mijenjali mišljenje i oni zadnji, što su prekršili red i razljutili Agana, počеше zaostajati i sve više se uvijati pod tereotom tupe kose. Pri kraju, pored živice, bilo je izdanaka šiblja i da ne bi tupio kosu, Agan zapovidi Mujagi: "Kohni to Mujko."

Tako cijeli dan.

Mujaga je smišljao kako će se odužiti Aganu za tu nepravdu, poslušno izvršavajući naređenja.

Agan je cijeli dan pravio duže naoštaje da bi početnici upamtili da se mora poštovati red. Kad je bilo pred užinu, Mujaga je u susjednom kukuruzištu otkinuo bundevnu lisku i, kad su sjeli za užinu, stavio je iza sebe. Kad je

stavljena tevsija s mesom i batkom na sredini, koji, po običaju, pripada kosbaši, Mujaga prvi pruži ruku i glasno reče: "Kohni to Mujko", uze batak i stavi ga na bundevnu lisku. Agan se glasno nasmija i reče: "Imaš pravo Mujko." Svi se na to nasmijaše.

Kad je stavljena tevsija sa gurabijama i srednjačom na sredini, koja je veća od ostalih, sa utisnutom kockom šećera na sredini, Agan pruži ruku uze srednjaču i pruži je Mujagi govoreći: "Kohni to Mujko!" On uze srednjaču i stavi je na lisku pored batka, i opet se svi nasmijaše.

Ni u nastavku mobe, Agan nije odstupao od dugih naoštaja. Osmo je poslije oštrenja počeo protestovati. U jednom trenutku neoprezno mahne rukom, udari po oštrici kose i poreže sva četiri prsta s vanjske strane. Krv krenu svom snagom. Kosci nađoše kunice, zgniječiše je i pritisnuše na Osminu ranu, potom povadiše krpe iz kvasilica i povezaše mu ruku, govoreći da ostavi kosu i da ide u hlad. Osmo nije mogao dozvoliti tu sramotu - da napusti redak - pa je, i pored povrede, nastavio kositi i do mraka.

Kada su završili koševinu, pred mrak, svi ma je pred očima bila magla od umora, činilo im se da se zemlja pod njima ljulja. Kad su došli pred kuću i sjeli na ledinu, većina se ispružila na leđa da ih malo ispravi. Kad su počeli piti kahvu, kosbaša Agan im reče: "Nadam se da ste naučili da se ne smije narušavati kosački red, pa to kažite i drugima."

Izrada odjeće od lanene pređe

U to vrijeme je zemljoradnik morao sve što mu treba proizvoditi sam da bi sastavio kraj s krajem. Za odjeću su sijali četen (lan) koji je, kad procvjeta plavim cvijetovima, ukrašavao cijeli krajolik.

Kad uzrije, lan se čupa i vezuje u rukovijeti.

Kad se "istuče sjeme", rukovijeti se povežu lozama u snopove, pa pokisele u vijeer u poto-

Osmo Muhtarov

ku i pritisnu većim kamenjem. Nakon par sedmica, izvade se iz vode i prostru da se suše na ledinu pored potoka. Kad se utvrdi da je stabljika dovoljno krhka, da se može lomiti i rastavljati od kore, rukovijeti se pokupe i dovuku kući "na dalju preradu". Postavlja se stupa tako što se drvenim klinima pričvrsti na ledinu, udare se sa strane dvije drvene sohe, a preko njih jedna "perda", obično drvo, kao držač i oslonac za muškarca koji će raditi na stupi tako što će nogama podizati i naglo spuštati pokretni na nepokretni dio stupe, između kojih obično ženska osoba "dodaje" rukovijeti lana. Kad se pritisne zadnji krak gornjeg dijela stupe, lome se stabljike lana, žena preokreće rukovijeti dok je stupa otvorena – i tako cijeli dan. To je najteži od svih poslova na selu.

Kad je četen "istučen", saziva se moba djevojaka koje donesu trlice, pričvrste ih za ledinu i, provlačeći rukovijet kroz trlicu, odstranjuju izlomljene sitne dijelove stabljike (pozder), nakon čega slijedi dalja prerada. Za djevojkama obično dolaze momci i uz rad se

ašikuje. Kad se završi posao, djevojkama obično iznesu tevsiju pečenih krompira i tevsiju jabuka. Kad se počaste, djevojke kreću svojim kućama, za njima idu i momci da nastave ašikovanje pod pendžerom (prozorom). Ako je za nekom djevojkom došlo više momaka, kad ona, po dolasku kući, otvori pendžer, pitaju je ko će od njih ostati pod pendžerom. Odabrani ostaje, dok ostali odlaze kućama, u nadi da će drugi puta biti kod nje imati više sreće.

Sljedeća radnja je grebenanje. Greben je daska sa par redova oštih kovanih klina na jednom kraju, kojima se istrvena rukovet češlja i dobijaju se iščešljana vlakna i kućine, u kojima još ima sitnih dijelova stabljike (pozder). Iščešljana vlakna se predu vretenima za osnovu platna, a kućine se ili predu ili suču vitlom i služe za poutku (poprečne niti) u platnu. Kad se sve svrne (isprede), "nastire" se na stan (ručni razboj), na kojem se tka grubo platno za odjeću, peškire i bošče za sofre. Tek otkano "pređno" platno je jako grubo i bocato i tek nakon nekoliko pranja u vreloj lušiji i ispiranjem na potoku pratljačom postaje nešto mekše.

Izrada opanaka - putaravaca

Od obuće, obično su se nosili opanci putrovci opanci koji su pravljani od sirove goveđe ili konjske kože. Ta je koža rastezana na štapovima i stavljana na dim na tavan da se osuši, potom se rezala u pravougaonike, prema veličini nogu onih kojima su opanci bili namijenjeni. Oputra (oputa), kojom su "šivani" opanci putrovci pravljena je od manjih komada kože (obično oko goveđih nogu - nožanjci), koji su rezani na tanke slojeve, a zatim dobro nakvašeni uvrtni pomoću šiklja, namotavani na rašak i ostavljani da se osuše, nakon čega su bili spremni za upotrebu. Na zadnjem dijelu opanka u oputru su se uvlačile petlje za kajš, kojim su opanci vezili

vani za nogu. Sve halatke za izradu te obuće, osim sječiva, bile su od drveta i ljudi su ih sami izrađivali, obično po završetku sezone poljoprivrednih radova.

Ko nije bio sposoban da sve što mu treba proizvede i napravi u okviru svog domaćinstva, teško je sastavljao kraj s krajem. Dobra domaćinska kuća je imala priručni halat: testere, svrdlove raznih dimenzija koji su imali imena prema halatkama za koje su upotrebljavani, burđije, dijetla.

Prilikom sječe drveta za ogrev, birale su se ceplje pogodne za dalju obradu i ostavljale na suho mjesto sve do zime. U zimskom periodu od njih su se izrađivale osovine i jastuci drvenih kola, stupci, rude i pracijepi, jarmove, vile, grablje, plugove, drljače, teljige itd.

Seoske ljuštilje i ašikovanje

Jesen, kad se ubiru plodovi, bilo je najljepše godišnje doba na selu. Tad se najviše ašikovalo i ženilo. Kad bi se kukuruz obrao, ljuštilje po seoskim avlijama bile su najomiljenije mobe. Vijest o većim ljuštiljama, u slučajevima kada su u neku avliju dopremane sa njiva veće količine obranog kukuruza, razglašavana je i u susjedna sela. Oko velikih gomila kukuruza okupljali su se seoski momci i djevojke, pjevali, ašikovali veselili se.

I Osmo Muhtarov jednog dana tako je saznao za velike ljuštilje u susjednom selu. Odlučio se da ne propusti priliku da proašikuje sa namli (uglednim) djevojkama, poslije večere je zadio nož za pas, uzeo nadžak u ruke i krenuo u susjedno selo. Kad je tamo stigao, ljuštilje su uveliko bile počele. Dosta djevojkica, sve ljepša od ljepše, momaka još više, djece galamdžija i previše, podosta starijih ljudi koji su došli da "napasaju" oči. Osmo stane po sredini da ima dobar pogled i ide pogledom polahko, pažljivo od kraja do kraja i onda se odluči sa kojom će djevojkom ašikovati, stane iza mladića koji je sjedio na gomili kukuruza ispred nje, malo pričekava da oni poašiku-

ju, pa onda dotakne desnom rukom mladića po desnom ramenu, a kad se mladić obazre rekne mu: "Ustani da ja sjedem." Mladić odgovori: "Čekaj još malo." Iako nije postupio po uobičajenom pravilu, Osmo uvaži njegovu preveliku ljubav i stade posmatrati sve oko sebe da mu vrijeme brže prolazi. Kad je zaključio da je dovoljno dao vremena momku koji ne poštuje red, dotakne ga opet po ramenu i kad se on okrene, on mu popet reče: "Ustani da ja sjednim." On opet odgovori isto: "Čekaj još malo." Osmo kleknu na lijevo koljeno iza njegovih leđa, spusti nadžak, pa uze momka za gaće s obje strane pa ga prebaci preko svoje glave za svoja leđa i sjede na njegovo mjesto, stavljajući nadžak preko krila. Momak se diže galameći i kad vidje da Osmo sjedi mirno na njegovom mjestu, udalji se na drugi kraj, tako da se te večeri više nije pojavljivao. Do pola noći su se smjenjivale pjesme djevojačke i momačke kojim su jedni drugim nešto poručivali, ašikovalo se, djevojke "kresale" momcima kad bi im oni pružili šibicu i zatražili da im "ukrešu". Kad je svo žito oljušteno i djevojke počašćene uobičajenim čašćenjem, krenule su svojim kućama, za njima su krenuli i momci. Namli djevojke su imale više pratilaca. Sa Osmom su krenula još četiri momka. Zajedno su sa djevojkom do dvorišta i razgovarali u nadi da će je pridobiti. Djevojka je otišla u kuću, a oni su ostali u dvorištu i nastavili drugarski razgovor. Kad je djevojka otvorila pendžer na spratu kuće, oni su je upitali ko će ostati. Djevojka je odgovorila da ostane Osmo, ostali su otišli svojim kućama. Njih su dvoje nastavili ašikovati do pred zoru, a onda, savladani umorom i drijemežom odlučili da se rastanu. Na rastanku, Osmo najavi da će doći opet sutra naveče na ašikovanje pošto nisu nigdje u selu bile zakazane veće ljuštilje. Krenuo je kući, teško korajući - kao da su mu se zglobovi ukočili. Idući od potoka uz voćnjak prema kući, činilo mu se da neće izdržati. Otključao je drvenu ključanicu ekserom, ušao u kuću, samo skinuo opanke i legao. Tek što je bio zaspao, budili su ga na doručak - da se ide za poslom.